

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.19.11>

Volume 8/3

2024 p. 229-232

KİTAP ELEŞTİRİSİ:

Ran Hirschl (2010) Constitutional Theocracy, Harvard University Press

BOOK REVIEW:

Ran Hirschl (2010) Constitutional Theocracy, Harvard University Press

Emrah ÖZDEMİR*

ÖZ

Bu çalışma dünyanın önde gelen karşılaştırmalı anayasa uzmanlarından Ran Hirschl'in Türkçe çevirisi bulunmayan Anayasal Teokrasi kitabını incelemektedir. Hirschl'in Jüristokrasiye Doğru adlı kitabında ortaya attığı hegemonik koruma tezinin Anayasal Teokrasi kitabındaki argümanlarıyla bağlantısı incelenmekte, genel hatlarıyla Hirschl'in anayasal teokrasiye sahip devletlerdeki siyaset ile ilgili kavramsallaştırması okuyucuya tanıtılmaktadır. İnceleme anayasal teokrasilere dair Hirschl'in temel tanımlamalarını açmakta ve teokratik sosyal yükselişe sahne olan ülkelerde yargısallaşmanın neden ve eğilimlerine değinmektedir. Son olarak, son on yılda gerçekleşen siyasi gelişmelerin ve özellikle demokratik gerileme tartışmalarının Hirschl'in argümanlarını zayıflattığı dile getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Karşılaştırmalı Siyaset, Siyaset Bilimi, Anayasa Hukuku.*

ABSTRACT

This book review examines Ran Hirschl's *Constitutional Theocracy*. Hirschl is one of the world's leading scholars in comparative constitutional law and the book's translation is not available in Turkish. In connection with Hirschl's earlier arguments in *Towards Juristocracy* and hegemonic preservation thesis, his conceptualization of politics in constitutional theocratic states is introduced to the reader in general terms. The study unpacks Hirschl's basic definitions of constitutional theocracies and addresses the reasons and trends of judicialization in countries that have experienced theocratic social rise. Finally, it is argued that political developments in the last

---

* Öğr. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, E-mail: emrahozdemir@mu.edu.tr, ORCID: 0009-0008-3211-1967, Muğla, Türkiye.

decade, and especially the discussions on democratic decline, have weakened Hirschl's arguments.

Keywords: *Political Science, Comparative Politics, Constitutional Politics.*

Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku alanında en önde gelen siyaset bilimcilerden biri olan Ran Hirschl'in 2010 yılında basılan ve Türkçe çevirisi bulunmayan "Anayasal Teokrazi" kitabı tartıştığı konular açısından hala güncelliğini korumaktadır. Öte yandan, son on yılda küresel siyasette geliştiği düşünülen popülizm veya demokratik erozyon Hirschl'in birçok iddiasını yeniden sorgulamaya da yol açmaktadır.

Hirschl kuşkusuz en çok şöhreti "Jüristokrasiye Doğru" (2007) kitabında dile getirdiği anayasa yargısının gelişiminin evrimci ya da işlevselci açıklamaların ortaya attığı faktörlerden ziyade bizatihi sosyal, siyasi ve ekonomik çatışmalara bağlı olduğu teziyle yakalamıştır. Zira yargı gücünün genişlemesi veya artış trendi onun "Hegemonik Koruma" olarak adlandırdığı teze dayanmaktadır. Buna göre, demokratik siyasetin işleminin sonuçlarında kendi politika tercihlerinin kaybedeceğini gören siyasi elitler; anayasallaşmış haklar yelpazesinin kimi yönleriyle işveren ve piyasa dostu bir ortam yaratacağını düşünen ekonomik elitler; ve kendi siyasi nüfuzunun ve uluslararası saygınlığının artışı elbette ki arzu eden yargı elitleri stratejik bir etkileşim sonucunda yargının güçlenmesini getirmektedir (2007, s. 12). Hirschl temel itibarıyla "Anayasal Teokrazi" kitabında da bu tezine koşut bir argüman geliştirmektedir.

Hirschl'e göre anayasal teokrasilerin dört ana ögesi şunlardır: modern anayasacılığın en azından bazı temel öğelerini benimsemiş olma, bir din veya mezhebe resmi olarak bir devlet dini gibi yer verme, bir dinin kurallarına ve yorumlarına anayasal statü verilmesi ve bu vesileyle dinin yasama ve yargı faaliyetlerinin esas kaynağı veyahut tali kaynaklarından biri olması, birtakım dini kurullar ve mahkemelerin sınırlı konularda yetkili ve devletin hukuk mahkemelerinin üst denetimine tabi olarak faaliyet göstermesi (2010). Anayasal teokrasiler ağırlıklı olarak Ortadoğu'da İslam dininin baskın olduğu ülkelerde bulunmakta ve bu anayasal yapılar altında yaklaşık 1 milyar insan yaşamaktadır. Hirschl bu açıdan anayasal teokrasilerin anayasa alanında fazla çalışılmamış olmasını bir eksiklik olarak addetmektedir.

Anayasal teokrasiler hangi tarz devlet-din ilişkisi biçimine denk düşmektedir? Hirschl laik-dini ayrımının bir ikilikten ziyade iki uçlu bir cetvel gibi düşünülmesi gerektiğini ima etmekte, ve halihazırda var olan dokuz çeşit din-devlet ilişkileri modeli saymaktadır.¹ Anayasal teokrasiler ise büyük ölçüde şu iki kategoriye denk düşmektedir: Hukuk sisteminin ekseriyetinin dini olduğu fakat iktisat hukuku gibi bazı alanların dini hukukun nüfuzundan yalıtıldığı modeller²; dini hukuk

¹ Bu sınıflandırmada Türkiye Fransa ile beraber militan laiklik kategorisinde yer almaktadır. Bu ve benzeri görüşlerin bir eleştirisi için, bkz. Özdemir, E. (2024). The two-pillared laicism of the Turkish Constitutional Court: from the 1970s to the 1990s. *Politics, Religion & Ideology*, 25(2), 243–266. <https://doi.org/10.1080/21567689.2024.2349220>

² Bunun birincil örneği Suudi Arabistan'dır. Suudi devletinin birinci kanunu onun dini İslam olan bir İslam devleti olduğunu ve anayasasının Kuran-ı Kerim ve peygamberin sünneti olduğunu ilan etmektedir. Fakat her alanda hâkim olan şeriat hukukunun uygulanması ekonomi alanında faydalı görülmemiştir. İşveren ve dış yatırım dostu bir kanun çıkarılmış, bunun yanında finans, bankacılık ve kurumsal sermaye sektörleri pratik olarak şeriat kurallarından istisna edilmiştir (Hirschl, 2010).

ve çağdaş hukuki prensiplerin karma olarak anayasallaştığı hukuk sistemleri (hem dini metin ve yorumların hem de anayasa madde ve yorumlarının anayasal statüye sahip olduğu).³ Hirschl'ın tahlilinde genel olarak İslam ülkelerinde teokratik anayasallaşma yaklaşık son elli yıl içerisinde meydana gelmiştir. Geçmişte daha seküler anayasalara sahip bu ülkelerde bilhassa radikal İslami anlayışların yükselmesi bu toplumlardaki ılımlı elit veya orta sınıfların ekonomik çıkar ve hayat tercihlerini tehdit ettiğinden, yönetici elitler İslami kaidelere anayasalarda yer vererek daha radikal teokratik taleplerin önünü almaya çalışmış, bunun yanında modern anayasacılığın belirli ilkelerini de bir bileşke halinde içererek devlet otoritesinin zayıflamasının ve ekonomik kayıpların önüne geçmeye çalışmıştır.

Bu anlamda, Hirschl'a göre anayasa hukuku ve anayasa mahkemeleri zor durumdaki laikler için bir can simidi işlevi görmektedir (2010). Hem laik-demokratik batılı ülkelerde hem de anayasal teokratik ülkelerde, anayasa hukuku ve mahkemeleri görece laikliğin, pragmatizmin ve itidalin kalesi olmuş, teokratik prensipleri gerçekleştirmeye dönük desteği frenlemeye çalışmıştır (2010). Kitabın üçüncü bölümü bu olgunun nedenleri üzerinde durmaktadır. İlk olarak, anayasada bir dini devletin dini olarak ilan etmek o dini ve özellikle üst veya orta tabaka din adamlarını devletin kendi safında bir müttefik olarak elde etmesine yaramaktadır. Devlet, bu dini izleme, düzenleme, denetleme imkanlarına kavuşmakta karşılığında o dinin içinde devlet otoritesine karşı gelişebilecek yetkilendirilmemiş hareketlerin önüne geçmektedir. Bu uygulamanın daha otoriter formlarında resmi olmayan, zararlı addedilen ya da devlet tarafından tanınmamış din veya inanışların ibadet özgürlüğünü kısıtlayabilmektedir. İkinci olarak, modern ya da devlet hukuku ve mahkeme sistemi her zaman dini hukuk ve mahkemelere üstünlük kurmaktadır. Modern hukuk sistemi merkezi, standardize ve bütünseldir. Sorunların hukuki çözümünde daha etkilidir. Bu sayede, birçok ülkede (Pakistan, Malezya, İsrail gibi) merkezi devletin seküler mahkemeleri bir nevi doğal biçimde yerel veya dini mahkemeler üzerinde dinselleşmeyi dizginleyici şekilde otoritesini kabul ettirebilmiştir (Hirschl, 2010). Başka bir nokta ise mahkemelerin siyasi elitler açısından kullanılabilirliği. Çok tartışmalı veya tepki çeken konularda siyasetçi karar vericiliği ve sorumluluğu mahkemelere atarak doğrudan hedef olmaktan kaçınabilir. Ayrıca yakın gelecekte siyasi tercihlerinin alaşağı edilebileceğini hisseden elit gruplar siyaseti yargısallaştırarak ve yargıyı güçlendirerek daha teokratik politika sonuçlarından kaçınmaya çalışabilir. Öte yandan, anayasacılık başlı başına modernist bir teşebbüstür. Kamusal hayatın rasyonel, efektif ve vatandaşların faydasına olacak şekilde organize edilmesini ifade etmektedir. Anayasa demek bu dünyaya ait olan, ilahi takdirle yazılmamış bir kaideler bütünüdür ifade etmektedir. Bir anayasaya bağlı devletin kimi zaman kendi egemenliğinin üzerinde bir tehdit olarak algılayabileceği dinin egemenliğinden ziyade görece olarak daha laik anlayışlara meyiletmesi tabiidir. Beşinci biçim dine dayalı siyasi hareket ve partilerin anayasal olarak yasaklanmasıdır. Örneğin Tunus anayasası İslam'ı devlet dini olarak tanımasına ve devlet başkanının Müslüman olması şartını aramasına rağmen geçmişte Nahda Partisi yasaklanmıştır. Son olarak, anayasa mahkemeleri ve yargıçları siyasi kontrole açıktır. Laik bir yönetici grubu hâkim olduğunda kendi tercihlerine paralel yargıçları atayabilir. Bunun da ötesinde, Hirschl'a göre bu ülkelerdeki çoğu hâkim hukuk eğitiminde batı hukukunun temel prensiplerini ve yorumlama biçimlerini tanımakta, ayrıca eğitim, kültür, sosyal çevre gibi açılardan şehir entelijansiyası ya da üst düzey bürokrat grubuna aittir. Bunların görece olarak daha laik veya ılımlı yorumlara gitmesi tabiidir (2010).

³ Bunun bir örneği 2005 Irak anayasasıdır. Bu anayasada hiçbir kanunun İslam'ın kurallarıyla çelişmeyeceği hükmü vardır. Ek olarak, hiçbir kanunun demokratik prensiplerle çelişmeyeceği hükmü de vardır. (Hirschl, 2010).

Kitabın dördüncü bölümünde, Hirschl bu kavramsallaştırmalar ışığında Mısır, Kuveyt, Pakistan, Malezya, Nijerya, İsrail ve Türkiye örneklerinde anayasa veya üst mahkemelerin din-devlet ilişkileri konusunda nasıl hareket ettiğini incelemektedir. Bu örneklerde mahkemeler, ya teokratik talepler karşısında görece olarak daha laik toplumsal kesimlerin beklentilerini karşılayan bir eğilimde olmuş ya da daha radikal dini talepler karşısında görece olarak daha ılımlı politika sonuçlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Hirschl, 2010).

Kitabın beşinci bölümü ise mahkemelerin genel düzeydeki sekülerist eğiliminin yalnızca teokratik veya dindar toplumlara özgü olmadığını, aynı zamanda demokratik-laik ülkeler olarak addedilen batılı ülkelerde de mevcut olduğunu geliştirmektedir. Hirschl (2010) bunun birincil örneği olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin dini giyim-kuşam ile ilgili bazı kararlarını almaktadır. Bunun yanında, anayasa veya yüksek mahkemelerin ötenazi veya kürtaj gibi dini tartışmalara da konu olan meselelerde daha seküler anlayışları yansıtmaya eğilimli olduğunu iddia etmektedir. Yazar, kitabın son bölümünde ise Anayasa hukuku ile dini hukuk arasındaki bazı yapısal paralelliklere dikkat çekmekte, bu benzerliklerden dolayı da birbirleriyle çok da kolay bir sentez kuramayacaklarını düşünmektedir.

Kitap anayasal teokrasiler üzerine en önemli karşılaştırmalı anayasa hukuku kitaplarından biri olma özelliğini sürdürmektedir. Zira oldukça fazla sayıda ülke örneğini birçok ayrıntı ile tartışmaktadır. Ancak 2010'lu yılların ortasından itibaren akademideki ve medyadaki konuşmalara egemen olan popülizm tartışmaları Hirschl'in jüristokrasi olarak nitelendirdiği durumu ya da mahkemelerin sistematik olarak laik görüşlerin yanında yer aldığı görüşünü daha az haklı çıkarmaktadır. Örneğin Donald Trump'ın başkanlığı sırasında Amerikan Yüksek Mahkemesi'ne yaptığı atamalar ve sonrasında bu mahkeme çoğunluğunun kürtaj hakkını federal düzeyde anayasal bir hak olmaktan çıkarması, Hirschl'in iddia ettiği mahkemelerin ya da yargıçların bir toplumsal grup olarak laik eğiliminin pek de mutlak olmadığını sergilemektedir.

KAYNAKÇA

Hirschl, R. (2004). *Towards juristocracy: The origins and consequences of the new constitutionalism*. Harvard University Press.

Hirschl, R. (2010). *Constitutional theocracy*. Harvard University Press.